

Joanna Kulpińska

"Traité de sociologie du travail", t. 1-2, G. Friedmann, P. Naville, J. R. Tréanton, Paris 1962 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 16/2, 181-184

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

sieli, konstrukcyjnie lub destrukcyjnie, ustosunkowywać się do propozycji teoretycznych Parsonsa”.

Rozważania teoretyczne Parsonsa nie są bynajmniej łatwe do zgłębienia, co odbiło się m. in. na omawianej tu książce, zawierającej wiele zawilóści i niejasności. Jest to jednak zaledwie przedsmak tego, co czeka czytelnika zamierzającego przegryźć się już bezpośrednio przez to, co pisał sam Parsons.

A. Matejko

SOCJOLOGIA PRACY

TRAITÉ DE SOCIOLOGIE DU TRAVAIL, red. G. Friedmann, P. Naville z udziałem J. R. Tréanton. Paris 1962 Armand Colin, t. I: ss. 472; t. II: ss. 448.

G. Friedmann i P. Naville skupili wokół siebie 25 autorów, socjologów i niesocjologów, aby na 900 stronach przedstawić analizę pracy ludzkiej. Dzieło to zasługuje na szczególne zainteresowanie socjologów polskich ze względu na większą niż w przypadku opracowań amerykańskich możliwość porównywania i zastosowania koncepcji i wyników. Cały szereg podstawowych poglądów i założeń francuskich socjologów pracy może znaleźć w Polsce uznanie. Niemniej ważny взгляд uzasadniający zainteresowanie tą pracą wynika z faktu, iż *Traité* jest pierwszym tego typu opracowaniem we Francji i w Europie, odznacza się oryginalnością i opiera w znacznym stopniu na francuskich badaniach. Tak więc możemy rezerwowane tcmj traktować jako rodzaj podsumowania zainteresowań i osiągnięć badawczych francuskiej socjologii pracy.

Redaktorzy *Traité*, Georges Friedmann i Pierre Naville, skupili wokół siebie dużą grupę młodszych naukowców. Poglądy redaktorów na „cywilizację techniczną” i społeczne problemy maszynizmu znalazły odbicie w koncepcji i konstrukcji książki jako całości, jak również w szeregu oddzielnych artykułów.

Praca składa się z 25 rozdziałów zgrupowanych w 6 częściach. Część pierwsza rozważa przedmiot socjologii pracy, jej związek z innymi działami nauk społecznych, problemy metody. Zawarte w niej szkice omawiają zasadnicze kwestie teoretyczne socjologii pracy (autorzy: Friedmann, Naville, Isambert, Pagès).

Część II (i III zapewne pomyłkowo nie wyodrębniona) nosi tytuł: „Przemysł, ludność, zatrudnienie”. Znajdujemy w niej informacje o stanie, rozmieszczeniu i cechach społeczno-demograficznych siły roboczej, tzn. o kwalifikacjach zawodowych, narodowości, płci i wieku. W tej partii książki dochodzą do głosu ekonomiści i demografowie. Jest to część nie tyle może teoretyczna, co informacyjna, część ta dostarcza jednak informacji, bez których socjolog pracy nie może się obyć. Informacje są dobrze wyselekcjonowane, autorzy poszczególnych rozdziałów specjalizują się w omawianych problemach, znane są ich prace z tych dziedzin. Dla przykładu można podać Naville'a jako autora prac o zawodzie, Girauda o orientacji zawodowej, Guilbert i Isambert-Jamati o pracy kobiet, Tréantona o problemach gerontologii itp. Szczególne miejsce zajmuje rozdział dotyczący miejsca zamieszkania pracowników. Autorzy: P. H. Chombart de Lauwe i J. Jenny, analizują ten problem z punktu widzenia rytmu i charakteru codziennego życia pracowników, wnosząc w ten sposób elementy kultury robotniczej i socjologii miasta (zgodnie ze swymi zainteresowaniami badawczymi).

Końcowe partie I tomu poświęcone są technice i postępowi technicznemu, przeobrażeniu charakteru pracy i wyznaczeniu przez te techniczne czynniki organizacji zakładu pracy. Autorzy: Naville, Rolle i Touraine, znani są jako badacze społecznych problemów techniki i zawodu.

IV część *Traité* poświęcona przedsiębiorstwu omawia zagadnienia struktury organizacyjnej, układu władzy i systemu społecznego zakładu pracy. Punkty widzenia organizatora, ekonomisty, socjologa i psychologa społecznego podlegają tu szczęśliwej konfrontacji (Lobstein, Touraine, Reynaud).

Część V: „Wartości i postawy”, przedstawia znów dość różnorodne problemy i punkty widzenia. Obok prestiżu zawodów, zagadnienia pracy najemnej („salarjatu”), psychopatologii pojawia się analiza zadowolenia z pracy, konfliktów i syndykalizmu. Stosunki i konflikty w przemyśle rozpatrywane są z punktu widzenia prawnego i socjologicznego, analizuje się strajki, umowy zbiorowe i ubezpieczenia.

Część VI: „Praca i cywilizacja przemysłowa”, obejmuje rozmaite kwestie wynikające z charakteru współczesnego społeczeństwa przemysłowego. Touraine i Mottez analizują ruch robotniczy ze względu na sytuację robotników w pracy i sytuację robotników w społeczeństwie „globalnym”. Balandier i Mercier zajmują się niektórymi zagadnieniami industrializacji na przykładzie Azji i Afryki, Naville pisze o pracy i wojnie, P. H. Chombart de Lauwe o konsumpcji rodziny robotniczej, Dumazedier o wolnym czasie. Całość zamyka G. Friedmann rozdziałem pt. „Dzisiejsze tendencje i perspektywy na jutro”.

Przegląd treści, krótszy nawet niż spis rozdziałów umieszczony w obu tomach, nie może oczywiście zapoznać z bogactwem problemów, koncepcji i argumentów, które czytelnik znajdzie w omawianym dziele. Być może jednak umożliwi wprowadzenie czytelnika do rozważenia kilku kwestii szczególnie interesujących recenzenta.

1. *Traité* nie jest podręcznikiem systematycznie i kursowo wykładającym socjologię pracy. Jest to przegląd rezultatów badań prowadzonych w zakresie socjologii pracy we Francji, zbiór szkiców i artykułów obrazujący zarówno rozległość zainteresowań badaczy francuskich, jak oryginalność i pomysłowość analizy. Erak jedrolitej koncepcji całości pracy powoduje pewien eklektyzm. Można go jednak potraktować jako zaletę, skoro pozwala to na większą swobodę poszczególnym autorom, większe powiązanie oddzielnych szkiców z zapleczem badawczym i specjalizacją autorów. Fakt takiego powiązania najlepiej widać, gdy zwrócimy uwagę na nazwiska autorów w zbiorze i tytuły artykułów przez nich pisanych (co staraliśmy się czytelnikom recenzji ułatwić). Niejednorodność teoretyczna i konstrukcyjna *Traité* powoduje wszakże szereg jego słabości, przede wszystkim przez przeładunek informacjami o aktualnej sytuacji w przemyśle we Francji i aktualnych naukowych trudnościach badaczy tych zjawisk. Nierównomierność sposobu przedstawienia problematyki, badań szczegółowych, literatury francuskiej i obcej, występująca w książce, również należy do jej wad z punktu widzenia choćby jej celu dydaktycznego. Możemy wyróżnić kilka grup tematycznych czy może raczej kilka stylów opracowań: refleksje teoretyczne i metodologiczne, informacje o społecznych problemach przemysłu we Francji, analiza danych różnych dyscyplin dotyczących przemysłu, próby syntezy oparte o prace z zakresu socjologii przemysłu, przede wszystkim amerykańskie, próby syntezy oparte o badania francuskie. Często te rozmaite „warstwy” książki uzupełniają się wzajemnie, czasem jednak czytelnik wolałby uzyskać ten sam rodzaj argumentacji i materiału na różne omawiane w pracy tematy. Krytykowane tu nie-

jednolitość konstrukcji i charakteru *Traité* może szczególnie mocno wystąpiła w I tomie.

Skoro mowa o redakcyjnej, wydawniczej stronie dzieła, warto zwrócić uwagę na doskonale, bardzo przejrzyste opracowanie bibliografii. Niewątpliwie uzupełnia ono wartość *Traité* jako wprowadzenia, przewodnika i podstawowego dzieła dla tych wszystkich, którzy interesują się pracą, ludźmi pracy i instytucjami pracy.

2. G. Friedmann przedstawia w swych pracach alienację człowieka przez przemysł. Wynika ona z charakteru monotonnej, rozdrobnionej pracy, biurokracyjnych zasad organizacji zakładu pracy, a w szczególności oddzielenia decyzji i wykonawstwa i podporządkowania robotników. Friedmann sądzi, że istnieją możliwości przezwyciężenia alienacji i że tendencje rozwojowe zmieniają się w tym kierunku, mianowicie poprzez wykształcenie i uczestnictwo w decyzjach oraz sposób spełniania wolnego czasu. O zagadnieniach wolnego czasu pisze interesująco w *Traité* J. Dumazedier; problemom uczestnictwa poświęcono bardzo wiele uwagi i od różnorodnych stron. Już analiza pracy i zawodu wprowadza kwestię partycypacji robotniczej, tym więcej, że zdaniem np. Touraine'a (tom I, rozdział I'-II') fazy rozwoju pracy mają charakter tak techniczny jak i społeczny. J. Frisch-Gauthier cmawiając morale i zadowolenie z pracy nawiązuje do uczestnictwa. Oczywiście analiza decyzji, zarządzania i kontroli wiąże się również z tą problematyką (artykuł Touraine'a i Reynauda). Podobnie problemy konfliktów i prawa pracy (Delamotte), gdzie cmawia się niektóre formy udziału robotników w zarządzaniu. Szczególnie jednak analiza ruchu zawodowego, jego wewnętrznej organizacji i charakteru, programu i funkcjonowania wśród robotników i w przemyśle koncentruje się na zgadnieniach uczestnictwa łącząc je z integracją robotników w społeczeństwie, z kulturą i ideologią robotniczą (rozdział 18-I Croziera oraz 20-III Motteza i Touraine'a).

3. W przeciwieństwie do prac amerykańskich tego typu *Traité* poświęca bardzo dużą uwagę charakterystyce samej dyscypliny naukowej — socjologii pracy. Interesujące są rozważania Friedmanna i Isamberta na temat jej powiązań z innymi działami nauk społecznych¹. Nie jest natomiast przedmiotem rozważań autorów stosunek socjologii pracy do innych działów socjologii. Określenie przedmiotu socjologii pracy jest dość rozległe, aby utrudnić takie rozdzielanie problematyki. W recenzji zamieszczonej w „Przeglądzie Kulturalnym” (1962, nr 14) J. Szczerpański pisze, że *Traité* uzupełnia i łączy socjologię pracy z socjologią klasy robotniczej. Zgodnie z tym stanowiskiem warto zająć się bliżej określeniem przedmiotów obu wymienionych działów socjologii. *Traité* daje do takich rozważań znakomitą podstawę.

Socjologia pracy — zdaniem G. Friedmanna — to „studium wszystkich ludzkich zbiorowości, jakie tworzą się z okazji działalności traktowanej jako praca” (tom I, s. 26). Przedmiotem socjologii pracy jest zarówno przemysł, handel, rolnictwo, jak i administracja. Rozważając perspektywy rozwoju Friedmann zajmuje się pracą przemysłową i jej przeobrażeniami, analizą zawodu, analizą instytucji pracy oraz sytuacją pracowników w społeczeństwie przemysłowym. *Traité* ma za przedmiot niemal wyłącznie pracę w przemyśle, sytuację robotników w przemysłowym przedsiębiorstwie i w przemysłowym społeczeństwie. Urzędnikom, kierownikom, technikom nie poświęca się prawie uwagi. Autorów interesuje tylko sytuacja pracowników najemnych, fizycznych, posiadających własne organizacje, instytucje, subkulturę. To jest „środowisko wykonawstwa”

¹ Na ten temat patrz recenzja A. Matejko zamieszczona w „Kulturze i Społeczeństwie”, 1962, nr 2.

przeciwstawione „środowisku decyzji”. Wydaje się, że głównym celem rozważań socjologów francuskich jest pokazanie, iż współczesny stan techniki, organizacji pracy i kultury doprowadził do przeciwstawienia decyzji wykonawstwu. Sytuacja ta powoduje szereg istotnych konfliktów i konsekwencji. Istnieją pewne możliwości i tendencje przezwyciężenia tego stanu poprzez wykształcenie i uczestnictwo w decyzjach. Autorów *Traité* interesują więc nie tylko problemy organizacji przemysłu, ale również — i przede wszystkim — przeobrażenia w zbiorowościach pracowników. Pracownicy występują jako ogniwo w organizacji społecznej zakładu pracy, „czynnik ludzki”, oraz jako pewna zbiorowość, klasa społeczna. Francuscy socjologowie pracy różnią się tu znacznie od wielu spośród swych amerykańskich poprzedników. Można by powiedzieć, że przedstawiają oni opis i analizę sytuacji pracownika z jego punktu widzenia, a nie z punktu widzenia zakładu i menadżerów. Wnioski dotyczące skuteczniejszego kierowania w ogóle nie interesują autorów *Traité*. Sprawy tak żywe dla socjologów amerykańskich — dotyczące *h man relations*, kierowania, poprawy morale pracowniczego, podnoszenia wydajności, zwalczania objawów dezorganizacji itp. — nie są dla tego stylu uprawiania socjologii pracy interesujące i ważne. Jeśli można wydzielić szereg funkcji socjologii pracy, to autorzy książki realizują tylko funkcje badawcze i krytyczne, zarzucając całkowicie funkcje „inżynierjno-doradcze”.

Socjologia robotnicza czy klasy robotniczej jako przedmiot *Traité* wynika więc z wyboru analizy czynników charakteryzujących sytuację pracy. Wydaje się, że takie rozumienie przedmiotu socjologii pracy i jej związków z socjologią klasy robotniczej jest bliskie stanowisku polskich socjologów pracy². Podkreślają oni, że przedsiębiorstwo przemysłowe jest podstawową instytucją robotniczą, zwracają uwagę na badanie procesów industrializacji równocześnie z obu punktów widzenia: socjologii pracy i socjologii klasy robotniczej.

J. Kulpińska

SOCJOLOGIA KULTURY

Rolf Fröhner, DAS BUCH IN DER GEGENWART. EINE EMPIRISCH-SOZIAL-WISSENSCHAFTLICHE UNTERSUCHUNG. Gütersloh 1961 C. Bertelsmann Verl., ss. 198.

Dzieło to, jedno z serii publikacji przeznaczonych dla handlu księgarskiego, składa się z przedmowy, wprowadzenia, omówienia planu roboczego badań, opisu studiów wstępnych, zasadniczego trzonu treści i z opisu materiału dokumentacyjnego.

Autor stwierdza w przedmowie (s. 9), że jego dzieło jest wynikiem badań empirycznych przeprowadzonych na dorosłej, powyżej 16 lat życia liczącej, ludności Niemieckiej Republiki Federalnej i że badania te mają dać odpowiedź na następujące trzy pytania: a) jaką rolę spełnia książka w świecie wyobrażeń, b) jakie bodźce i sytuacje warunkują czytanie książki, c) jakie motywy, zainteresowania i przeszkody wpływają hamująco na korzystanie z książki. Autor poprzedził właściwe badania psychologicznymi i socjologicznymi studiami wstęp-

² Por. np. J. Szczepański, *Uwagi o przedmiocie socjologii pracy w pracy zbiorowej Jak pracuje człowiek*, Warszawa 1962; *Studia nad rozwojem klasy robotniczej*, Łódź 1961.